

Anna Tunia

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-7703-0828

Realizacja uprawnień procesowych dziecka jako pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia i ich ograniczenia

1. Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego artykułu będzie ukazanie praw, które przysługują dziecku jako pokrzywdzonemu w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Z uwagi jednak na to, że problem dotyczący praw pokrzywdzonego – w tym praw dziecka pokrzywdzonego czynem zabronionym – jest dość szeroko opisany w literaturze przedmiotu, w przedłożeniu tym zwrócona zostanie przede wszystkim uwaga na te prawa pokrzywdzonego, których realizacja w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (zwłaszcza w toku czynności prejudycjalnych), napotyka na określone ograniczenia lub trudności, a o których doktryna nie wspomina lub wspomina jedynie lakonicznie. Z tych samych względów pominięte zostaną również kwestie dotyczące uprawnień procesowych pokrzywdzonego dziecka, występującego jako świadek w procesie wykroczeniowym.

Dziecko, jak każdy człowiek, jest podmiotem praw i korzysta z powszechnie obowiązujących gwarancji zapewniających jednostkom ochronę ich interesów w obrocie prawnym. Jest ono jednak szczególnym podmiotem tego obrotu, bowiem – jak stanowi preambuła do Konwencji o prawach dziecka – z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski¹. Gwarancje praw procesowych dziecka odzwierciedlają zasady respektowania praw dziecka w postępowaniu sądowym i administracyjnym. Stąd dziecko powinno mieć zapewniony podmiotowy udział w tych procedurach w szczególności poprzez „możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela lub odpowiedniego organu (...)” (art. 12 Konwencji). Podobną gwarancję zawiera Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, która

¹ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.).

zapewnia dziecku prawo do informowania go i uczestniczenia w dotyczących go postępowaniach przed organami sądowymi i administracyjnymi (art. 1 ust. 3)².

Katalog praw pokrzywdzonego w sprawach o wykroczenia jest zasadniczo zbieżny – niezależnie od tego, czy w roli tej występuje osoba pełnoletnia, czy dziecko. W sytuacji jednak, gdy pokrzywdzonym jest dziecko, państwo obowiązane jest wykazać szczególną troskę w realizacji jego praw podmiotowych, w tym praw procesowych wynikających z racji pokrzywdzenia wykroczeniem.

2. Kwestie definicyjne

Przedstawienie przedmiotowych praw wymaga wpieryw wyjaśnienia terminów „dziecko” oraz „pokrzywdzony” na płaszczyźnie prawa wykroczeń.

2.1. Dziecko

Prawo wykroczeń (zarówno materialne jak i procesowe) nie używa pojęcia „dziecka”. Pojęcie to zostało zdefiniowane przez Konwencję o prawach dziecka, gdzie stwierdza się, że jest nim „każda istota ludzka w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono pełnoletniość wcześniej” (art. 1). Ustawodawca wykroczeniowy używa pojęć „małoletni”³ oraz „nieletni”⁴ na oznaczenie podmiotów uczestniczących w popełnieniu wykroczenia – jednak ich nie definiuje, zaś określając warunki karalności sprawcy wykroczenia, wskazuje na wiek, jaki winien on osiągnąć, stanowiąc, że „za wykroczenie odpowiada ten, kto popełnił czyn zabroniony po ukończeniu lat 17” (art. 8 k.w.).

Termin „małoletni” trzeba zatem rozumieć zgodnie z treścią, jaką nadają mu przepisy prawa cywilnego. Według art. 10 k.c.⁵ „małoletnim” jest osoba, która nie ukończyła 18. roku życia. Uzyskanie pełnoletniości skutkuje zatem nabyciem zdolności do czynności prawnych, które jest warunkiem koniecznym do osobistego działania w obrocie prawnym. Ponadto, zgodnie z art. 10 § 2 k.c., małoletni uzyskuje pełnoletniość przez zawarcie małżeństwa, której nie traci wskutek jego unieważnienia. Okoliczność ta dotyczy 16-letniej kobiety, która za zgodą sądu rodzinnego, może zawrzeć małżeństwo, jeżeli ist-

² Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128).

³ Zob. art. 33 § 4, 82 § 6, 89, 104, 106, 115 § 2, 116 § 2 Ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 821 ze zm.) – dalej: k.w.

⁴ Zob. art. 105 k.w.

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 1145 ze zm.) – dalej k.c.

nieją ku temu poważane powody, a zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny (art. 10 § 1 k.r.o.)⁶. Brak zdolności do czynności prawnych oznacza, że pokrzywdzony nie może wykonywać przysługujących mu praw osobiście, lecz przez swojego przedstawiciela ustawowego lub osobę, która sprawuje nad nim pieczę⁷.

2.2. Pokrzywdzony

W świetle przepisów k.p.w.⁸ pokrzywdzonym może być małoletni. Art. 25 § 1 k.p.w. stanowi bowiem, że „pokrzywdzonym” jest „ten, czyje dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez wykroczenie” (art. 25 § 1). Kodeks nie używa tu żadnych dodatkowych określeń wskazujących, iż chodzi o osobę fizyczną lub prawną albo jednostkę organizacyjną – tak jak czyni to Kodeks postępowania karnego (art. 49 § 1 i 2). Stosuje jedynie ogólne określenie „ten” obejmujące każdy podmiot⁹. „Ten” – a więc także osoba małoletnia.

W doktrynie i judykaturze powszechnie przyjmuje się, że pojęcie pokrzywdzonego należy ustalać na podstawie przepisów prawa materialnego, które rozstrzygają o tym, czyje i jakie dobro zostało naruszone lub zagrożone¹⁰. „Dobrem naruszonym lub zagrożonym” przez wykroczenie jest dobro chronione przez przepis określający czyn, którego popełnienie zarzuca się obwinionemu. Z pokrzywdzeniem mamy jednak do czynienia wtedy, gdy naruszone lub zagrożone zostało dobro indywidualne, nie zaś jakieś dobro ogólne. Natomiast dla bytu pokrzywdzenia nie ma znaczenia, czy dane dobro jest dobrem głównym, czy jedynie ubocznym przedmiotem ochrony przepisu materialnego prawa wykroczeń¹¹.

⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.) – dalej k.r.o.

⁷ A. Kaznowski, *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, s. 77.

⁸ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn. dz. U. z 2019 r., poz. 1120 ze zm.) – dalej: k.p.w.

⁹ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa, LEX 2012, nr 132078. A. Tunia, *Ochrona praw członków rodziny na płaszczyźnie przepisów regulujących prawo i postępowanie w sprawach o wykroczenia*, [w:] M. Gołowikin-Hudała (red.), P. Sobczyk (red.), A. Wilk (red.), *Prawa i obowiązki członków rodziny. Tom II*, Lublin 2018, s. 127–128.

¹⁰ A. Kaznowski, op. cit., s. 75.

¹¹ Np. przy naruszeniu przepisu art. 86 k.w. (niezachowanie ostrożności w ruchu drogowym) pokrzywdzonym będzie także ofiara kolizji, choć to nie zdrowie ludzkie jest tu głównym przedmiotem ochrony, lecz bezpieczeństwo w komunikacji. T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia*, LEX 2012, 132078.

3. Podmioty wykonujące prawienia pokrzywdzonego dziecka

Dziecko, jako uczestnik obrotu prawnego, z uwagi na posiadany wiek oraz wiążący się z nim poziom rozwoju psychofizycznego, nie ma możliwości samodzielnego i pełnego realizowania gwarantowanych mu praw. Stąd uprawnienia procesowe dziecka jako pokrzywdzonego w sprawach o wykroczenia wykonywać mogą w jego imieniu inne uprawnione do tego podmioty. Do podmiotów tych należą przedstawiciele ustawowi oraz przedstawiciele faktyczni dziecka.

Zgodnie z art. 51 § 2 k.p.k. (w zw. z art. 25 § 3 k.p.w.) prawa małoletniego pokrzywdzonego wykonywać może:

- jego przedstawiciel ustawowy lub
- osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje.

Osoby te mogą działać w procesie samodzielnie bądź przez pełnomocnika.

W doktrynie za przedstawiciela ustawowego uznaje się osobę, której umocowanie do występowania w czymś imieniu nie wynika z woli reprezentowanego, lecz przepisu ustawy¹². W odniesieniu do dziecka są to zatem jego rodzice lub inni prawni opiekunowie.

Zgodnie z k.r.o. rodzice dziecka są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą obojga rodziców, każde z nich może działać samodzielnie jako jego przedstawiciel ustawowy (art. 98 § 1 k.r.o.). O istotnych sprawach dziecka rodzice rozstrzygają wspólnie, natomiast w braku porozumienia między nimi rozstrzyga sąd opiekuńczy (art. 97 § 2 k.r.o.). W sytuacji, gdy żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka pozostającego pod jego władzą rodzicielską, reprezentuje je kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy (art. 99 k.r.o.). Podyktowane jest to ochroną interesu prawnego dziecka, co ma miejsce np. w sytuacji popełnienia przez rodzica przestępstwa lub wykroczenia wobec dziecka pozostającego pod jego władzą rodzicielską.

Uprawnienia z racji pokrzywdzenia małoletniego wykonywać może również *osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje* (przedstawiciel faktyczny). Osoba ta na płaszczyźnie prawa cywilnego nie jest traktowana jako przedstawiciel ustawowy, natomiast na płaszczyźnie postępowania karnego (na mocy art. 51 § 2 k.p.k.) – i odpowiednio postępowania wykroczeniowego (na mocy art. 25 § 3 k.p.w.) – nabywa uprawnienia procesowe przedstawiciela ustawowego pokrzywdzonego¹³, pod warunkiem, że pieczęć, którą

¹² A. Szpunar, *Stanowisko prawne pełnomocnika* „Nowe Prawo” 1949, nr 1–2, s. 60; A. Kaznowski, op. cit., s. 79.

¹³ A. Kaznowski, op. cit., s. 79.

sprawuje jest wykonywana w sposób stały, tj. całościowy¹⁴, choć niekoniecznie niepodzielny, ponieważ uznać trzeba – za R. Kmieciem – że stałość pieczy nie zależy od jej podzielności i ciągłości¹⁵.

Realizacja praw dziecka jako pokrzywdzonego wykroczeniem następuje zatem przy udziale innych legitymowanych do tego osób, działających na rzecz i w imieniu małoletniego. Przedstawiciel dziecka wyraża bowiem wolę w imieniu reprezentowanego dziecka i ze skutkiem dla niego¹⁶. W sytuacji jednak rozbieżności stanowisk dziecka i jego przedstawiciela sytuację winien rozstrzygnąć sąd opiekuńczy, jako organ ochrony interesu prawnego małoletniego¹⁷.

4. Katalog uprawnień dziecka jako pokrzywdzonego

Pokrzywdzony – choć nie jest stroną postępowania w sprawach o wykroczenia – jest podmiotem, który korzysta w jego toku z wielu praw – zwłaszcza na etapie prejudycjalnym. Jak wspomniano wyżej – zakres uprawnień pokrzywdzonego dziecka nie odbiega zasadniczo od zakresu uprawnień gwarantowanych pokrzywdzonemu będącemu osobą pełnoletnią. Jednak sam sposób realizacji niektórych z nich doznaje odrębności, co wiąże się z brakiem możliwości osobistego działania w procesie przez pokrzywdzone dziecko, jak też gwarantowanym przez państwo wymogiem zachowania szczególnej troski o jego stan emocjonalny i psychiczny w związku z pełnieniem przez dziecko określonej roli w procesie.

4.1. Żądanie ścigania sprawcy

Wśród uprawnień gwarantowanych pokrzywdzonemu (w tym także pokrzywdzonemu dziecku) zwraca się przede wszystkim uwagę, że może on żądać ścigania sprawcy wykroczenia, którym wyrządzona została mu szkoda.

Institucja „ścigania na żądanie pokrzywdzonego” uregulowana została w przepisach k.p.w. dość specyficznie i endemicznie dla tej procedury, chociaż jednocześnie zawiera szereg analogii względem rozwiązań zastosowanych w procedurze karnej, a dotyczących przestępstw ściganych na wniosek.

¹⁴ SN w postanowieniu z 27 maja 1997 r. (V KKN 248/96) stwierdził, że całościowa i niepodzielna piecza nad dzieckiem ma miejsce „gdy spełnianie tej pieczy następuje tylko w pewnych okresach i to z upoważnienia, czy za zgodą innej osoby nie tylko zobowiązanej do tego orzeczeniem sądu, ale i faktycznie tę pieczę sprawującej”, OSNKW 1997, nr 9–10, poz. 77; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, s. 39

¹⁵ R. Kmieć, *Głosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1997 r. V KKN 248/96*, „OSP” 1998, nr 1, s. 25.

¹⁶ K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2003, s. 198.

¹⁷ A. Kaznowski, op. cit., s. 79.

Instytucja ta wiąże się z kategorią wykroczeń ściganych na żądanie, a więc takich, których ściganie i ukaranie uzależnione jest od woli pokrzywdzonego. Wykroczeń tych nie należy jednak traktować jako prywatnoskargowych, gdyż ich ściganie odbywa się co do zasady z urzędu.

Warunkiem ścigania sprawców takich czynów jest przejawienie woli ich ścigania przez pokrzywdzonego. Pokrzywdzony jest bowiem w tym zakresie podmiotem inicjującym ściganie czynów godzących w jego dobra. Wolę tę może przejawić składając formalne żądanie ścigania sprawcy wykroczenia. Żądanie to zaś może być złożone w formie odrębnego pisma lub ustnie do protokołu (w tym i protokołu przesłuchania pokrzywdzonego jako świadka w toku czynności wyjaśniających – art. 6 § 1 i 2 k.p.w. oraz art. 54 § 3 k.p.w.). Treść tego pisma może zaś przybrać formę:

- wniosku (o ściganie) kierowanego do organów ścigania,
- zawiadomienia o popełnionym wykroczeniu,
- wyrażenia zgody na ściganie sprawcy wykroczenia, lub nawet
- wniosku o ukaranie kierowanego bezpośrednio do sądu.

Przysługujące dziecku prawo do złożenia zawiadomienia o popełnionym czynie zabronionym jest podkreślane w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który rozpatrując sprawę prawa małoletniego do żądania ściągania sprawy przestępstwa stwierdził, że „pokrzywdzony małoletni nie jest uprawniony do złożenia wniosku o ściganie sprawcy przestępstwa ściganego na wniosek. W wypadku, gdy przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje, nie składa z naruszeniem dobra małoletniego takiego wniosku, sąd opiekuńczy wydaje odpowiednie zarządzenie (art. 109, 147, 168 k.r.o.). W razie niezłożenia powyższego wniosku przed wszczęciem postępowania osoba do tego uprawniona może do czasu upływu okresu przedawnienia karalności złożyć taki wniosek w każdym stadium toczącego się postępowania, a nawet po prawomocnym umorzeniu postępowania spowodowanym brakiem wniosku”¹⁸.

Odstępstwem od zasady ścigania tych wykroczeń za zgodą pokrzywdzonego jest ograniczenie możliwości cofnięcia żądania po wszczęciu przewodu sądowego (zgodnie z art. 6 § 3 k.p.w.). Art. 6 § 3 k.p.w. stanowi bowiem, że cofnięcie żądania może nastąpić do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie oraz że w razie cofnięcia żądania ponowne jego złożenie jest niedopuszczalne.

4.2. Złożenie zawiadomienia o popełnionym wykroczeniu

Do uprawnień procesowych pokrzywdzonego (w tym pokrzywdzonego dziecka), o których doktryna w zasadzie się nie wypowiada, należy złożenie

¹⁸ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 17 grudnia 1970 r. (VI KZP 43/68), OSNKW 1971, nr 7–8, poz. 101.

zawiadomienia o popełnieniu wykroczenia. Jak już wyjaśniono, prerogatywa pokrzywdzonego polegająca na żądaniu ścigania sprawcy czynu, przysługuje mu jedynie w odniesieniu do ściśle określonych czynów zabronionych. W pozostałych zaś przypadkach pokrzywdzonemu pozostaje możliwość złożenia zawiadomienia do organów ścigania, co zresztą nie jest tylko jego uprawnieniem, gdyż zawiadomienie takie może złożyć każdy, kto ma wiedzę o dokonanym czynie. Można zatem powiedzieć, że w zakresie prawa do złożenia zawiadomienia, uprawnienia pokrzywdzonego i zawiadamiającego są identyczne. W sytuacji jednak, gdy wiedzę taką posiada dziecko, zawiadomienia tego dokonać może w jego imieniu jego przedstawiciel ustawowy lub faktyczny, przy czym przedstawiciel winien wpierv wziąć pod uwagę poziom rozwoju intelektualnego dziecka, który warunkuje wiarygodność posiadanych przez nie informacji o popełnionym wykroczeniu. Realizacja tego prawa spoczywa zatem w rękach przedstawiciela dziecka.

4.3. Złożenie wniosku o ukaranie

Uprawnieniem gwarantowanym przez przepisy postępowania w sprawach o wykroczenia, którego doktryna nie dostrzega, jest prawo do złożenia wniosku o ukaranie przez osobę dokonującą czynności zawiadomienia o popełnieniu wykroczenia, a nieposiadającą statusu pokrzywdzonego. Art. 27 § 2 k.p.w. stanowi, że pokrzywdzony może samodzielnie wnieść wniosek o ukaranie jako oskarżyciel posiłkowy, jeżeli w ciągu miesiąca od powiadomienia o wykroczeniu organu uprawnionego do występowania w tych sprawach w charakterze oskarżyciela publicznego nie zostanie powiadomiony o wniesieniu przez ten organ wniosku o ukaranie albo otrzyma zawiadomienie od oskarżyciela o niewniesieniu przez niego wniosku (art. 54 § 2 k.p.w.). W przypadku złożenia takiego powiadomienia w imieniu dziecka przez jego przedstawiciela ustawowego lub faktycznego, zawiadomienie organu winno być skierowane właśnie do tego przedstawiciela.

W kontekście tego przepisu trzeba zaś zauważyć, że wniosku o ukaranie nie może skutecznie złożyć zawiadamiający, który nie jest pokrzywdzonym. Rozróżnienie praw pokrzywdzonego i zawiadamiającego o wykroczeniu rodzi tu zatem istotne konsekwencje. W przypadku złożenia wniosku przez osobę, która nie jest pokrzywdzonym, autor wniosku uznany zostanie za osobę nieuprawnioną, a sam wniosek pozostawiony zostanie bez rozpoznawania¹⁹.

Co do samych zaś wymogów formalnych, wniosek o ukaranie sporządzony przez pokrzywdzonego musi spełniać jedynie minimalne wymagania formalne określone w art. 57 § 2 k.p.w., tj. musi zawierać:

¹⁹ Zob. P. Gensikowski, *Postępowanie w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2016, *Komentarz do art. 27, pkt 4.*

- imię i nazwisko obwinionego, a także inne dane niezbędne do ustalenia jego tożsamości,
- określenie zarzucanego obwinionemu czynu, ze wskazaniem miejsca, czasu, sposobu i okoliczności jego popełnienia,
- wskazanie dowodów,
- imię i nazwisko, adres oraz podpis pokrzywdzonego.

W przypadku złożenia przez pokrzywdzonego subsydiarnego wniosku o ukaranie, prezes sądu rejonowego zawiadamia o tym fakcie oskarżyciela publicznego i określa dla niego dwa terminy. Jest to 7-dniowy termin na nadesłanie materiału dowodowego w razie niewnoszenia przez niego wniosku o ukaranie, lub oświadczenia o braku takiego materiału (art. 57 § 5 k.p.w.) oraz 14-dniowy termin na ewentualnie wniesienie wniosku o ukaranie w sprawie o ten sam czyn tej samej osoby²⁰.

Po nadesłaniu przez oskarżyciela publicznego materiałów z czynności wyjaśniających prezes sądu podejmuje decyzję w przedmiocie wszczęcia lub odmowy wszczęcia postępowania (art. 59 § 3 k.p.w.).

Powyżej przytoczone informacje wyznaczają zatem model teoretyczny skargi subsydiarnej. Warto jednak zwrócić uwagę na pragmatykę związaną z aktywnością procesową pokrzywdzonego jako oskarżyciela posiłkowego (w tym dziecka jako oskarżyciela posiłkowego). Przede wszystkim zauważyć należy, iż samo skierowanie subsydiarnego wniosku o ukaranie przez uprawniony podmiot nie spowoduje automatycznie wszczęcia postępowania wykroczeniowego. Wniosek ten kierowany jest bowiem na posiedzenie, na którym podejmowana jest jedna z dwóch decyzji:

- zarządzenie o wszczęciu postępowania, lub
- postanowienie o odmowie jego wszczęcia.

Jakkolwiek odmowa wszczęcia może nastąpić jedynie w przypadku stwierdzenia okoliczności wyłączających postępowanie (art. 5 § 1 k.p.w.) lub okoliczności wskazanych w art. 61 § 1 k.p.w.²¹, to jednak w praktyce do odmowy wszczęcia dochodzi nawet wówczas, gdy żadna z powyższych przesłanek się nie weryfikuje. Reguła ta nie odbiega od normy w sytuacji, gdy składającym wniosek o ukaranie jest działający w imieniu dziecka rodzic lub inny prawny opiekun, albo opiekun faktyczny.

²⁰ W przypadku skierowania przez oskarżyciela publicznego wniosku o ukaranie w tej samej sprawie, wniosek o ukaranie złożony przez pokrzywdzonego – zgodnie z dyspozycją zawartą w art. 27 § 4 k.p.w. – traktuje się jako oświadczenie, że będzie on działać obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel posiłkowy.

²¹ Zgodnie z tym przepisem można odmówić wszczęcia postępowania, gdy w sprawie o ten sam czyn, jako mający jednocześnie znamiona przestępstwa i wykroczenia, postępowanie karne zostało już prawomocnie zakończone orzeczeniem skazującym lub toczy się postępowanie karne z oskarżenia publicznego. Ponadto umorzenie jest możliwe, gdy wobec sprawcy zastosowano środek oddziaływania w postaci pouczenia, zwrócenia uwagi lub ostrzeżenia albo środek przewidziany w przepisach o odpowiedzialności dyscyplinarnej lub porządkowej, a środek ten jest wystarczającą reakcją na wykroczenie.

4.4. Zaskarżanie rozstrzygnięć

W ramach postępowania w sprawach o wykroczenia strony procesowe posiadają określone uprawnienia w zakresie zaskarżania rozstrzygnięć organów procesowych. W odniesieniu do pokrzywdzonego, który – jak wspomniano – nie jest stroną postępowania, uprawnienie to jest dość ograniczone, a więc także ograniczone jest tu prawo dziecka jako pokrzywdzonego.

Na etapie przedsądowym obowiązujące przepisy przewidują bowiem tylko jeden środek zaskarżenia przysługujący pokrzywdzonemu, którym jest zażalenie na niewniesienie wniosku o ukaranie. Środek ten jest specyficzny. Środki zaskarżenia przysługują bowiem od rozstrzygnięć, do których zalicza się orzeczenia, zarządzenia oraz mandaty karne (art. 32 k.p.w.). Tymczasem niewniesienie wniosku o ukaranie przybiera jedyne postać „wniosku o niekierowanie wniosku o ukaranie”, który nie jest zaliczany do rozstrzygnięć. Pomimo tego traktować go będziemy jako *sui generis* rozstrzygnięcie.

Na etapie postępowania sądowego – a więc po wydaniu przez sąd zarządzenia o jego wszczęciu – pokrzywdzony, który złożył subsydiarny wniosek o ukaranie, a także pokrzywdzony, który w terminie 7 dni od uzyskania informacji o skierowaniu wniosku o ukaranie złożył oświadczenie, że będzie działać obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel publiczny – nabywają uprawnienia strony postępowania²². W związku z tym będą oni również uprawnieni do zaskarżania zaskarżalnych rozstrzygnięć podejmowanych przez sąd, jak również do złożenia nadzwyczajnego środka odwoławczego w postaci wniosku o wznowienie postępowania.

Nie ma jednak potrzeby opisywania tu sposobu realizacji przez pokrzywdzonego uprawnień przysługujących stronie postępowania, skoro nie wykazują one żadnej specyfiki. Istnieje natomiast potrzeba szczegółowego omówienia: instytucji zażalenia na niewniesienie wniosku o ukaranie, a także odniesienia się do braku możliwości zaskarżenia rozstrzygnięcia wydanego w ramach postępowania mandatowego.

4.4.1. Zażalenie na niewniesienie wniosku o ukaranie

Zgodnie z art. 56a k.p.w. osobie, która złożyła zawiadomienie o wykroczeniu przysługuje zażalenie na niewniesienie wniosku o ukaranie. Podmiotem uprawnionym do wniesienia zażalenia nie jest jednak pokrzywdzony (w tym także dziecko jako pokrzywdzony, działające przez swego przedstawiciela) – nawet, jeżeli to on złożył zawiadomienie o popełnieniu wykroczenia²³.

²² Sąd może jednak ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych ubocznych. Szerzej na ten temat: J. Lewiński, *Komentarz do Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2005, s. 78–79.

²³ W opinii P. Gensikowskiego ewentualne wniesienie zażalenia przez pokrzywdzonego „powinno skutkować odmową przyjęcia tego środka zaskarżenia”. P. Gensikowski, *Postępowanie w sprawach o wykroczenia. Komentarz do art. 56a k.p.w.*

Zażalenie wnosi się do organu nadrzędnego nad organem, który prowadził czynności wyjaśniające, zakończone nieskierowaniem wniosku o ukaranie.

Przepis art. 56a k.p.w. sporządzony został bardzo nieprecyzyjnie, a nawet niechlujnie. Uwaga ta dotyczy zarówno dyspozycji, jak też „braku regulacji dotyczącej skutków decyzji negatywnej organu nadrzędnego”²⁴. Nie wskazano też, czy w przypadku uwzględnienia zażalenia organ nadrzędny może wydawać wiążące polecenia, np. polecenie wystąpienia z wnioskiem o ukaranie.

Z kolei analiza akt postępowania, w których zawiadamiający zastosował przedmiotowy środek zaskarżenia, prowadzi do kolejnych uwag krytycznych. Przede wszystkim podnieść należy, iż charakter tego środka jest tylko pozornie dewolutywny. Ponadto uprawnienie zawiadamiającego do skutecznego wniesienia środka zaskarżenia ogranicza brak przepisów procesowych, gwarantujących mu zapoznanie się z aktami czynności wyjaśniających.

Pro norma oskarżycielem publicznym w sprawach o wykroczenia jest Policja, zaś funkcjonariuszy Policji obowiązuje zasada hierarchicznego podporządkowania, a więc podległości policjantów wobec ich zwierzchników. Przełożonymi policjantów wykonujących służbę w jednostkach terytorialnych Policji są: komendant wojewódzki oraz komendant powiatowy (miejski)²⁵. W pragmatyce policyjnej przyjmuje się bez zastrzeżeń, iż dyspozycje przełożonych są dla wszystkich funkcjonariuszy wiążące. Dotyczy to również zadań wykonywanych przez funkcjonariuszy na podstawie przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia – w tym wykonywania funkcji organu mandatowego oraz oskarżyciela publicznego. O jakiej zatem realnej dewolutywności można mówić w przypadku, gdy organem rozpatrującym zażalenie jest ten sam organ, który wydał funkcjonariuszowi prowadzącemu czynności wyjaśniające dyspozycję określonego ich zakończenia? Zauważyć przy tym należy, iż najbardziej rozpowszechnioną jest taka oto praktyka, iż czynności wyjaśniające, podejmowane na skutek złożonego zawiadomienia o popełnieniu wykroczenia, kierowane na adres komendanta powiatowego, prowadzone są przez podległe komisariaty²⁶.

Istotnym mankamentem omawianej procedury jest brak przepisów procesowych, gwarantujących zawiadamiającemu możliwość zapoznania się z aktami czynności wyjaśniających. Brak ten powoduje, iż w praktyce dostęp do akt czynności zawiadamiającym jest uniemożliwiany.

²⁴ D. Gil, „Sprzeciw” w postępowaniu mandatowym prowadzonym przez straż gminną a konstytucyjne prawo do sądu, [w:] A. Mezglewski (red.), *Straż gminna jako organ kontroli ruchu drogowego*, Lublin 2014, s. 98.

²⁵ Zob. art. 6 f ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tj. Dz. U. z 2019 r., poz. 161).

²⁶ Bezpośrednim przełożonym funkcjonariusza pełniącego służbę w określonym komisariacie nie jest komendant tego komisariatu, lecz komendant powiatowy.

4.4.2. Brak możliwości zaskarżenia rozstrzygnięcia wydanego w postępowaniu mandatowym

Istotne ograniczenia praw pokrzywdzonego, a więc i pokrzywdzonego wykroczeniem dziecka, ujawniają się w sytuacji, gdy sprawca wykroczenia został ukarany grzywną nałożoną w formie mandatu karnego.

Zastosowanie postępowania mandatowego jest dopuszczalne przy kumulatywnym spełnieniu trzech przesłanek pozytywnych oraz braku przesłanek ujemnych²⁷. Przesłanki pozytywne są następujące: 1) popełnienie wykroczenia podlegającego postępowaniu mandatowemu, 2) brak wątpliwości co do faktu wykroczenia oraz osoby sprawcy²⁸, 3) zgoda sprawcy na przyjęcie mandatu.

Wśród owych przesłanek nie ma zatem zgody pokrzywdzonego – choćby ów został ujawniony. Należy przy tym mieć świadomość, że w wyniku nałożenia mandatu dochodzi do prawomocnego zakończenia postępowania, tworząc stan rzeczy osądzonej. Postępowanie mandatowe jest wprawdzie postępowaniem pozasądowym, jednak w stosunku do postępowania sądowego – zastępczym. Mandat karny jest prawomocny już z chwilą przyjęcia go przez sprawcę, a po upływie 7 dni staje niezaskarżalny w żaden sposób.

Jak zatem pogodzić ten stan rzeczy ze stanowiskiem pokrzywdzonego, który może być niezadowolony z rozstrzygnięcia mandatowego? Ale nie chodzi tylko o samo niezadowolenie osoby zainteresowanej rezultatem postępowania. Chodzi także o to, że postępowanie to może zakończyć się w sposób wadliwy, a nawet niepraworządny. Wszak o warunkach, na jakich postępowanie zostanie zakończone decyduje dwoje ludzi: organ mandatowy oraz sprawca. Nietrudno zatem „dogadać się”, doprowadzając do sytuacji, że jeden osiągnie statystyczny wynik w postaci „sztuki mandatu”, a drugi uzyska rozstrzygnięcie na korzystnych dla siebie warunkach. Wszystko to jednak dzieje się z pominięciem stanowiska pokrzywdzonego i dobra wymiaru sprawiedliwości.

W tym kontekście wart jest przytoczenia przypadek, jaki miał miejsce w 2014 r. w Rzeszowie, gdzie na Policję zostało zgłoszone przez pokrzywdzonego zawiadomienie o zdarzeniu drogowym, w którym kierujący pojazdem osobowym podjął na drodze publicznej manewr parkowania tyłem i nie zauważył stojącego z tyłu auta. Doszło do uderzenia pojazdu przez pojazd cofający, wskutek czego uszkodzony został nie tylko stojący pojazd, ale także

²⁷ Przesłanki ujemne: za wykroczenie należałoby orzec środek karny, zachodzi idealny zbieg wykroczenia i przestępstwa, o którym mowa w art. 10 § 1 k.w., upływ terminów do nałożenia mandatu karnego.

²⁸ Druga przesłanka dodatnia jest spełniona, jeśli nastąpiło schwytnie sprawcy wykroczenia na gorącym uczynku lub bezpośrednio po popełnieniu wykroczenia lub stwierdzenie popełnienia wykroczenia nastąpiło naocznie pod nieobecność sprawcy albo za pomocą urządzenia pomiarowego lub kontrolnego, a nie zachodzi wątpliwość co do osoby sprawcy.

umocowany do niego rower, należący do dziecka właściciela tego auta²⁹. Kwalifikację prawną tego zdarzenia stanowi niewątpliwie art. 86 § 1 k.w. określający znamiona czynu polegającego na spowodowaniu zagrożenia w ruchu drogowym na skutek niezachowania ostrożności. Zawiadomienie przyjęto, zarejestrowano pod określoną sygnaturą, a po 3 tygodniach pokrzywdzony otrzymał zawiadomienie z Policji, że w odniesieniu do sprawy danego czynu zastosowano postępowanie mandatowe, które zakończyło się nałożeniem na niego grzywny w drodze mandatu karnego w wysokości 50 zł. Ponadto jako podstawę naruszenia wskazano nie art. 86 § 1 k.w., lecz art. 98 k.w. (nieostrożność poza drogą publiczną). Zastosowanie innej podstawy prawnej było niewątpliwie korzystne dla sprawy. Otrzymał on niższy wymiar grzywny, a przede wszystkim nie otrzymał punktów karnych (w przypadku zastosowania kwalifikacji z art. 86 § 1 k.w. otrzymałby ich 6). Rozwiązanie to sprawiło, że pokrzywdzeni, w tym pokrzywdzone dziecko, nie mieli możliwości dochodzenia swoich praw w postępowaniu przed sądem.

Trzeba zatem stwierdzić, że tryb postępowania mandatowego doskonale się sprawdza w sytuacjach, gdy sprawca został schwytany na gorącym uczynku lub bezpośrednio po jego popełnieniu, a samo wykroczenie posiada charakter formalny.

5. Wnioski

W świetle powyższych uwag należy stwierdzić, iż możliwości działania pokrzywdzonego wykroczeniem – a więc i pokrzywdzonego tym czynem dziecka – są znacznie mniejsze niż możliwości działania pokrzywdzonego przestępstwem. Przede wszystkim wynika to z charakteru procedury wykroczeniowej, w której na etapie postępowania przesądowego, a w szczególności na etapie postępowania mandatowego, pokrzywdzony nie nabywa uprawnień strony, a więc co do zasady nie uczestniczy w czynnościach procesowych. Przede wszystkim pokrzywdzony – a w przypadku pokrzywdzonego dziecka jego prawny przedstawiciel – ma prawo złożyć zawiadomienie o popełnionym wykroczeniu. Ma też prawo do skierowania wniosku o ukaranie w sprawach prywatnoskargowych oraz publicznoskargowych – po wyczerpaniu procedury określonej w przepisach k.p.w. Nie posiada natomiast prawa do wniesienia zażalenia, do organu administracyjnie nadrzędnego, na decyzję oskarżyciela publicznego o niewniesieniu wniosku o ukaranie. Poza tym samo skierowanie przez pokrzywdzonego wniosku o ukaranie nie przenosi automatycznie sprawy na poziom postępowania sądowego, ani tym bardziej nie powoduje automatycznie wszczęcia przewodu sądowego. W przeciwieństwie

²⁹ Zdarzenie zarejestrowano w KMP w Rzeszowie pod sygnaturą KW 20942/14.

bowiem do procedury karnej, wykroczeniowego postępowania sądowego nie wszczyna skarga złożona przez uprawnionego oskarżyciela, lecz inicjuje je odrębne zarządzenie prezesa sądu rejonowego.

Na etapie postępowania sądowego pokrzywdzony, który przyjął status oskarżyciela posiłkowego, korzysta *in genere* ze wszystkich uprawnień strony, na analogicznych zasadach, jak to ma miejsce w procedurze karnej. Jednakże istotnym ograniczeniem uprawnień pokrzywdzonego wykroczeniem są w tym wypadku rygorystyczne przepisy dotyczące jego przystąpienia w charakterze strony do postępowania, w sytuacji gdy wniosek o ukaranie został skierowany do sądu przez oskarżyciela publicznego. W takim bowiem wypadku pokrzywdzony – w terminie 7 dni od otrzymania zawiadomienia o skierowaniu takiego wniosku – ma złożyć oświadczenie, że będzie działał obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel posiłkowy. W procedurze karnej takie oświadczenie może być złożone przez pokrzywdzonego, aż do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego (art. 54 § 1 k.p.k.). Wspomniany termin 7-dniowy jest terminem zawitym, a nawet prekluzyjnym, więc jego przywrócenie nie jest możliwe.

Poza tym należy zaznaczyć, że pokrzywdzony, który występuje w procesie jako oskarżyciel subsydiarny ponosi ryzyko poniesienia kosztów postępowania, co ma miejsce w sytuacji uniewinnienia obwinionego oraz umorzenia postępowania. Widmo poniesienia kosztów postępowania w przypadku uniewinnienia obwinionego ma zapewne ograniczać zjawisko „pieniactwa” procesowego. Powstaje jednak pytanie, jakie jest uzasadnienie dla obciążenia pokrzywdzonego kosztami postępowania w przypadku umorzenia sprawy z powodu przedawnienia karalności? Wszak przewlekłość postępowania nigdy nie dokonuje się z winy pokrzywdzonego.

Należy zatem postulować *delege ferenda*, by wprowadzić instytucję sprzeciwu pokrzywdzonego w postępowaniu mandatowym oraz usunąć przepis stanowiący podstawę do zasądzenia kosztów postępowania, umorzonego na skutek przedawnienia karalności, „z rachunku” oskarżyciela posiłkowego „na rachunek” Skarbu Państwa. Główną przyczyną porażek procesowych pokrzywdzonych w postępowaniach wykroczeniowych upatrywać należy nie w słabej jakości przepisach obowiązujących, lecz w stosowanych zwyczajach, a ściślej mówiąc w nieprzychylnym, stronnicy nastawieniu organów orzekających w tego typu sprawach.

Trzeba też podnieść, że na gruncie obowiązującego k.p.w. zrezygnowano z *actio popularis*, uzależniając możliwość skierowania wniosku o ukaranie od zaistnienia stanu pokrzywdzenia. Osobie niepokrzywdzonej pozostawiono jedynie możliwość złożenia zawiadomienia o wykroczeniu oraz zaskarżenia zażaleniem decyzji o niewniesieniu wniosku przez oskarżyciela.

Wykaz literatury

- Gensikowski P., *Postępowanie w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Gil D., „Sprzeciw” w postępowaniu mandatowym prowadzonym przez straż gminną a konstytucyjne prawo do sądu, [w:] A. Mezglewski (red.), *Straż gminna jako organ kontroli ruchu drogowego*, Lublin 2014.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa, LEX 2012, nr 132078.
- Kaznowski A., *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5.
- Kmieciak R., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1997 r. V KKN 248/96*, „OSP” 1998, nr 1.
- Lewiński J., *Komentarz do Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2005.
- Marszał K., Stachowiak S., Zgryzek K., *Proces karny*, Katowice 2003.
- Szpunar A., *Stanowisko prawne pełnomocnika* „Nowe Prawo” 1949, nr 1–2.
- Tunia A., *Ochrona praw członków rodziny na płaszczyźnie przepisów regulujących prawo i postępowanie w sprawach o wykroczenia*, [w:] M. Gołowikin-Hudała (red.), P. Sobczyk (red.), A. Wilk (red.), *Prawa i obowiązki członków rodziny. Tom II*, Lublin 2018.

Summary

Exercise of the procedural rights of the child as an injured party in proceedings regarding misdemeanors and their limitations

Key words: child, victim, misdemeanor, misdemeanor proceedings.

The subject of the article is the problem of exercising the rights of the child as a victim in misdemeanor cases. The catalog of the rights of the injured party in misdemeanor cases is essentially convergent – regardless of whether the role is played by an adult or a child. However, in a situation where the victim is a child, the state is obliged to show special care for the protection of his rights resulting from the misdemeanor. The article draws attention above all to the rights of the victim, the implementation of which faces certain restrictions or difficulties. The article contains examples of these restrictions and *de lege ferenda* postulates regarding the extension of their catalog and the manner of their implementation.